

LOZAN KAVGASI SÜRECİNDE AMERİKALI TÜRKLERDEN AMERİKAN KONGRESİ'NE SUNULAN BİR MUHTIRA

THE MEMORANDUM OFFERED BY TURKS TO AMERICA CONGRESS IN THE PROCESS OF LAUSANNE DISCUSSIONS

Veysi AKIN*

Özet

Birinci Dünya Savaşı esnasında Türk-Amerikan siyasi ilişkileri kesilmişti. Bu ilişkilerin yeniden kurulması için iki devlet temsilcileri arasında Lozan'da görüşmeler yapılmış ve bir "Dostluk ve Ticaret Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmanın Amerikan Kongresi'ne sunulduğu dönemde antlaşmaya karşı ve taraf olanlar arasında "Lozan kavgası süreci" yaşanmıştır. İşte bu süreçte Amerika'da yaşayan Türkleri Temsil eden Türk Teavün Cemiyeti aracılığı ile Türkiye'nin de desteğini alan Türkler, Lozan'a Evet Kampanyasına katılmışlar ve Amerikan Kongresi'ne "Hür İnsanlar Memleketi Rüesasına Amerika Türklerinin Maruzatı" başlığı altında bir mektup göndermişlerdir. Bu mektupta Türk-Amerikan ilişkilerinin ve dostluğunun kurulmasının gerekliliği ve sebepleri izah edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk-Amerikan, Dostluk, Ticaret, Kongre,

Abstract

During the first world war, Turkish-American political relations were ruptured. To re-establish these relationships, some negotiations were held between representatives of the two states in Lausanne and a "Treaty of Friendship and Commerce" was signed. When this agreement was presented to the American Congress there was a conflict of Lausanne between the proponents and opponents of the agreement. In this process, The Turks living in the US, in cooperation with Turkish Welfare Association and the support of Turkey supported the campaign of "yes to lausanne" and sent a letter to the American Congress which was entitled : "To the Leaders of the Country of the Free". This letter discusses the importance of re-establishment of the Turkish-American relations and friendship.

Keyword: Turkish-American, Friendship, Trade, Convention

Türk-Amerikan ilişkileri, ABD'nin İtilaf Devletleri lehine savaşa girmesiyle 20 Nisan 1917'de kesilmiş ve 6 Ağustos 1923'te Lozan'da imzalanan ikili "Dostluk ve Ticaret Andlaşması" ile yeniden kurulmak istenmişse de Amerika'daki Türk düşmanlarının yürüttüğü lobcilik faaliyetleri neticesinde uygulamaya konulamamıştır.¹

Lozan Konferansı'nın müzakereleri 21 Kasım 1922-4 Şubat 1923 ve 23 Nisan-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında olmak üzere iki dönem halinde gerçekleştirilmiştir. Konferansta Türkiye'yi İsmet (İnönü), Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beyler temsil ediyordu. Amerika adına da Bern Büyükelçisi Joseph C.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi-EDİRNE, veysiakin@trakya.edu.tr

¹ Ancak bu süreçte iki devlet birbirlerine savaş ilan etmemiş ve Savaş yılları boyunca ABD'nin Türkiye'deki haklarını İsvç, Türkiye'nin Amerika'daki haklarını ise İspanya elçilikleri gözetmiştir. Bu konuda bkz.: Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, Ankara, 1991, s. 19. Bilal N. Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, İstanbul 2007, s. 144-145. Ayrıca bkz.: Bilal N. Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası (1923-1927)", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, (Kasım) 2001.

Grew, Roma Büyükelçisi Richard Washburn Child ve İstanbul Yüksel Komiseri Amiral Mark L. Bristol bulunuyorlardı. Lozan Konferansı'na ABD yalnızca gözlemci olarak katılmıştı.² Washington Hükümeti, konferans delegelerini Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında yapılacak görüşmelerde resmi bir rol oynamamaları konusunda önceden uyarılmıştı.³ Bu sebeple Amerikan Heyeti müzakereler boyunca Avrupa'nın sorunlarına dair işlere pek müdahil olmamış ve Avrupa ile Türkiye arasındaki sorunlar çözülünceye kadar da Türk-Amerikan münasebetlerine dair resmi görüşmelerden de kaçınmıştır. Bununla beraber Konferans sürecinde Türk-Amerikan heyetleri arasında ikili ilişkilerin kurulmasına yönelik resmi nitelik taşımayan bazı gizli görüşmeler yapıldığı da bilinmektedir.⁴ Konferansın birinci döneminde Barış Antlaşmasına dair herhangi bir ilerleme sağlanamamış olması Türk-Amerikan heyetlerinin müzakerelerinin önünde en büyük engeldi. Amerikan Yönetimi, Türkiye ile ilişkileri genel barış sonrasına bırakmış bulunuyordu. Ancak müzakerelerin seyrine göre Lozan'da kısa sürede bir barış anlaşması çıkması beklenmiyordu. Avrupa ile Türkiye arasında pek çok konuda büyük görüş farklılıkları vardı. Nitekim bu farklılıklar dolayısıyla Barış Konferansı görüşmeleri 1923 Şubat başında kesildi. Konferansa katılan ülkelerin delegeleri izlenecek yeni yol haritası için hükümetlerinden talimat almak ülkelerine döndüler.

Lozan Barış Konferansı 23 Nisan 1923'te yeniden başladı. Bu defa Amerikan heyetinden yalnızca Joseph Grew temsilci olarak Lozan'a döndü. Bu Amerika'nın konferansa ne kadar değer verdiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Grew, müzakereler esnasında herhangi bir aktif görev üstlenmediği gibi gözlemci olması hasebiyle oylamalara katılmamış, anlaşma ve eklerine de imza koymamıştır.⁵

İkinci Dönem müzakereleri başlayınca, Türk Heyeti Başkanı İsmet (İnönü) Paşa, 5 Mayıs 1923'te ABD temsilcisi Grew'e bir mektup göndererek, iki heyet arasındaki görüşmelerin yeniden başlamasını istedi. Grew, 10 Mayıs'ta İsmet Paşa'ya cevap vererek, önce hususi görüşmelerle anlaşma şartlarının belirlenmesi ve daha sonra resmi müzakerelere geçilebileceğini bildirdi.⁶ Amerikalılar, işi

² İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Ankara 1987, s.150.

³ Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, s. 145.

⁴ Bkz.: Jhon M. Vander Lippe, "The 'Other' Treaty of Lausanne: The American Puplic and Offical Debate on Turkish-American Relations", *The Turkish Years Book of İnternational Relations*, Vol.: XXIII, Ankara, 1993, s. 44-63.

⁵ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), Ankara, 1983, s. 69-70. Bununla beraber, konferansın tüm oturumlarında bulunmuşlar, görüşlerini ifade etmişler, alt-komisyonlara katılarak adeta gözlemci statüsünün fevkinde aktif bir rol oynamışlardır. Özellikle de Azınlıklara dair konular görüşülürken, Anadolu'da bir "Ermeni Yurdu" kurulması konusunda gayret göstermişlerdir. Rum ve Ermeniler, konferans öncesi lobi faaliyeti ile Amerikan kamuoyunu ve siyasetini etkileyerek, bu devleti Lozan Konferansına doğrudan müzakereci olarak katılmaya zorlamışlardı. Böylece ABD'ni Şark Meselesinin içine sokmak ve müzakereler esnasında Türkiye'nin aleyhinde davranmasını temin etmek istiyorlardı. Her ne kadar bu amaçlarına ulaşamadılarsa da, müzakereler esnasında Amerikan heyetini etkilemekte başarılı oldukları söylenebilir. Amerikan Heyeti adına Child'in Azınlıklar Alt-Komisyonu Başkanlığı'na 30 Aralık 1922'de sunduğu bildiri, Amerika'daki Ermeni Lobisinin isteklerini dile getirmesi bakımından kayda değerdir. Bildirinin ekinde Amerikan Protestan Kiliseleri Federal Meclisi Temsilcileri James L Barton- W. W. Peet'in imzaları bulunan bir dilekçe ile "Ermenistan İçin Amerikan Derneği" adına George R. Montgomery imzasıyla sunulmuş "Ermeniler İçin Ulusal Yurt Konusunda Memorandum" da bulunmaktadır. Amerika'nın Lozan temsilci Heyetinin Alt-Komisyon Başkanlığı'na sunduğu bildiri ve ekleri için bkz. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, (Çev: Seha L. Meray, Birinci Takım, Cilt I, Kitap 2, İstanbul, 1993, s. 242-247.

⁶ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos1923)*, C. II, Ankara, 1994, s. 295-296.

ağırdan alarak genel görüşmelerin neticelenmesini, Türkiye'nin önce Avrupa ile barış anlaşması imzalamasını bekliyordu. Bu sebeple taraflar arasında sürdürülen ikili görüşmelere rağmen 24 Temmuz 1923 evvelinde Türk-Amerikan anlaşması ortaya çıkmadı. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve genel görüşmelerin tamamlanması üzerine, yaklaşık iki hafta sonra Türk-Amerikan heyetleri arasında müzakereler de sonuçlandırıldı.⁷ Taraflar, iki ayrı antlaşma metni üzerinde uzlaşmaya vardılar ve heyetler, 6 Ağustos 1923'te antlaşma metinlerine imza koydular. Metinlerin altında Türkiye adına İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beylerin, ABD adına da Joseph C. Grew'in imzaları bulunuyordu.⁸ Antlaşmalardan ilki, siyasi, ticari ve dostluk ilişkilerinin kurulmasını öngören "*Dostluk ve Ticaret Anlaşması*",⁹ ikincisi de karşılıklı olarak suçluların iadesine dair "*Suçluların İadesi Anlaşması*" idi.¹⁰ Ancak bu antlaşmalardan Türkiye için önemli olan ilkiydi.

Lozan Barış Konferansı'nın genel konuları ABD'yi çok ilgilendirmediği için, Türk-Amerikan antlaşma metinlerinde bu hususlara dair hükümler yer almıyordu. ABD'nin önem verdiği konular, Türkiye'deki misyonerlik kurumları ve iki ülke arasındaki ticareti ilgilendiren Amerikan çıkarlarına dair meselelerdi. Türkiye açısından ise önemli olan, savaş döneminde koparılan ikili ilişkilerin yeniden başlatılmasıyla Lozan Barış Antlaşması altında imzası olmayan bir devlet tarafından tanınıyor olma. İmzalanan Dostluk anlaşmasıyla kapitülasyonlar hariç tutulmak kaydıyla her iki taraf isteklerini almış oluyordu. Antlaşma şartlarına göre, Türkiye ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulması öngörülüyor (Madde: 1), konsolosluk görevlilerinin hakları düzenleniyor (Madde: 17-27), tüm kapitülasyonlar kaldırılıyor (Madde: 2), Türk ve Amerikan vatandaşlarının karşılıklı yerleşme, oturma, çalışma hakları ve şirketlerin durumları düzenleniyor ve taraflar birbirlerine ticarete "*en çok gözetilen ülke*" statüsü tanıyorlardı (Madde: 3-9).¹¹

Antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için delegeler tarafından imzalanmış olması ve hükümetlerce kabul görmesi yeterli değildi. Karşılıklı olarak parlamentoların da onayını alması gerekiyordu. Ancak bu süreç uzun sürdü ve beklendiği gibi neticelenmedi.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye ile Amerika arasında böyle bir dostluk antlaşması imzalanması gayet doğaldı. Çünkü yeni Türk Devleti,

⁷ Müzakere sürecine dair İsmet Paşa ile Ankara Hükümeti arasındaki yazışmalar için bkz. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 589-631.

⁸ Bilâl N. Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği", *Bellekten*, Cilt XLI, Sayı 162, Nisan 1977, s. 304.

⁹ Antlaşmanın ismi Joseph C. Grew'in hatıralarında *The Treaty of Amity and Commerce* (Dostluk ve Ticaret Antlaşması) olarak zikredilmekteyse de Amerikan belgelerinde "General Treaty (Genel Antlaşma)" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 89.

¹⁰ Antlaşmaların Osmanlıca metinleri için bkz. *Türkiye ile Amerika Düvel-i Müttehidesi Beyninde Mün'akit Mu'ahedename ve İade-i Mücrimin Mu'ahednamesi*, İstanbul, 1339. Bu antlaşmalarla ilgili o dönemde yazılmış eserler için bkz. *Extradition, Treaty Between the United States of America and Turkey, Signed at Lausanne, August 6, 1923*, U. S. Govt. Print Of., Washington, 1934, *The Turco-American Treaty of Lausanne, Foreign Policy Association*, New York, 1926, *The Turco-American Treaty of Amity and Commerce Signed at Lausanne, August 6, 1923; a Report of the F.P.A. Committee on the Lausanne Treaty, Presented in May, 1924, to the Executive Committee of the Foreign Policy Association*, New York, 1924.

¹¹ Antlaşma metni için bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 90-103.

kuruluşundan sonra dış ilişkilerini normale döndürmek istiyordu. Bu amaçla bir taraftan I. Dünya Savaşı'nda harp halinde olduğu devletlerle genel bir barış antlaşması imzalamış, diğer taraftan da harp halinde olmadığı devletlerle ayrı ayrı ikili dostluk antlaşmaları yapıyordu.¹² Lozan'da imzalanan Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması da bu zincirinin sadece bir halkasıydı. Ne var ki, Türkiye'nin öteki ülkelerle yaptığı antlaşmaların hepsi sessiz sedasız onaylanmış ve yürürlüğe konmuş olduğu halde, Türk-Amerikan dostluk antlaşması etrafında Amerika'da büyük bir fırtına kopartılmıştı. Bu fırtınanın arkasında öteden beri Amerika'da sürdürülmekte olan Türk düşmanlığı kampanyalarının yürütücüsü olan Rum ve Ermeni lobileri vardı.

Türk-Amerikan münasebetlerini yeniden başlatacak olan bu antlaşmalar Lozan'da imzalanır imzalanmaz, Ermeni-Rum lobisi ile beraber Türk düşmanları hemen ayağa kalktılar ve “*Lozan Antlaşmasına Hayır*” kampanyası başlattılar. Yeni kampanya için Amerika'daki mevcut durum elverişliydi, çünkü eskiden kurulmuş Türk düşmanı örgütler bu iş için hazır bekliyorlardı. Böylece kampanyayı başlatanlar çok zorlanmadan Amerikan kamuoyu üzerinde güçlü bir baskı gurubu oluşturmayı başardılar.¹³ Mütareke yıllarında Türk düşmanlığı kampanyasına öncülük eden Ermenistan Bağımsızlığı İçin Amerikan Komitesi, “*Lozan Antlaşmasına Karşı Amerikan Komitesi (The American Committee Opposed to the Lausanne Treaty)*” adını aldı.¹⁴ Bu komite, bütün organları ve iletişim imkânlarıyla bu defa Lozan'a karşı mücadele başlattı. Kampanyaya Türk düşmanı başka kuruluşlar, din adamları ve siyasilere de katıldılar.¹⁵ Lozan'a Hayır Kampanyasını yürütenler, bu dönemde birçok kitap ve makale yazarak Amerikan kamuoyunu ve özellikle de Senatosunu etkilemeye çalıştılar. Neşredilen kitaplar arasında en önemlileri şunlardır. Vahan Kardaşyan, “*Lozan Antlaşması, Türkiye ve Ermenistan, Lozan Antlaşmasına Karşı Ermeni Komitesi*”i,¹⁶ James Watson Gerard, “*Lozan Antlaşması: Birleşik Devletler Onu Onaylamalı mı?*”,¹⁷ Wesley Livsey, “*6 Ağustos 1923'te Türkiye ile Birleşik Devletler Arasında Görüşülen Lozan Antlaşması'nın Senato Tarafından Onaylanmasına Karşı Yüz On Vatandaş Tarafından Birleşik Devletler Senatörü Wesley L. Jones'e Bir Memerandum*”.¹⁸

Bu olumsuz kampanyalar karşısında Türkiye, Amerika'da yaşayan bir avuç Türk'ü¹⁹ harekete geçirerek Amerikan Kongresi ve halkını etkilemenin yollarını

¹² Bu antlaşmalar hakkında bkz.: Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, s. 246.

¹³ Şimşir, “*Amerika'da Ermeni Lobisi*,” s. 4.

¹⁴ Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, s. 148.

¹⁵ Şimşir, “*Türk-Amerikan İlişkileri*”, s. 306-307, 321.

¹⁶ Vahan Cardashian, *The Lausanne Treaty Turkey and Armenia, Armenian Committee Opposed to the Lausanne Treaty*, New York, 1926.

¹⁷ James Watson Gerard, *The Lausanne Treaty Should the United States Ratify it?*, Foreign Policy Association, New York, 1924.

¹⁸ Wesley Livsey, *A Memorandum to the Honorable Wesley L. Jones, U. S. Senator, by One Hundred and Ten Citizens, Against Rtification by the Senate of the Lausanne Treaty, Negotiated Between the United States and Turkey, at Lausanne on August 6, 1923*, Armenian Committee for Independence of Armenia, New York 1923.

¹⁹ Amerika'daki Türk konisi için Zekeriya Sertel hatıralarına şunları anlatmaktadır. “Amerika'da ufak bir Türk kolonisi vardı. Bunlar ayrı ayrı zamanlarda çeşitli sebeplerle buraya gelip yerleşmiş vatandaşlardı. Çoğu New York'ta bir kısmı da Detroit'de otomobil şehrinde ve başka şehirlerde bulunurlardı”. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, İstanbul, 1977, s.104.

aradı. Bu amaçla kuruluşundan itibaren temas halinde olduğu ve İstiklal Harbi döneminde yetimler ve harp mağduru muhacirler için maddi yardımlarını gördüğü²⁰ Türk Teavün Cemiyeti²¹ ile irtibata geçerek Lozan'a Hayır kampanyası karşısında "Lozan'a Evet kampanyası" başlatmak istedi.²²

Türk Teavün Cemiyeti, kurulduğu ilk günden itibaren Rum ve Ermeni lobilerinin Türk düşmanlığı kampanyalarına göğüs germiş ve yayın organı olan Birlik gazetesi²³ vasıtasıyla Yeni Türkiye'nin sesini Amerika'da duyurmak istemiştir. Cemiyet, Türk-Amerikan ilişkilerinin kurulmasını sağlayacak bu antlaşmalar karşısında yürütülen olumsuz propagandalar karşısında da sessiz kalamazdı. Türk Teavün Cemiyeti, "Lozan'a Hayır" kampanyasına karşı ilk tepkisini 1924 yılında İbrahim Safa Bey'in hazırladığı "Özgür İnsanlar Ülkesinin Liderlerine Amerika'daki Türklerden Bir Bildiri"²⁴ başlıklı İngilizce bir broşür yayınlayarak gösterdi. Türkiye Matbuat ve İstihbarat Müdürüyet-i Umumiliği'nin teşviki ve Türk Teavün Cemiyeti'nin mali desteği ile İbrahim Safa Bey tarafından hazırlanan açık bir mektup veya muhtıra niteliği taşıyan bu broşür, Amerikan Hükümetine, Siyasi Partilerine, Kongre üyelerine dağıtıldığı gibi Amerikan kamuoyuna da duyurulmuştu. İlgili bildiri şöyleydi:²⁵

"Hür İnsanlar Memleketi Rüesasına Amerika Türklerinin Maruzatı

Geçen yaz Lozan'da Türk ve Amerikan murahhasları tarafından imza edilmiş olan antlaşmanın Amerikan Kongresi'nde müzakereye konulmak zamanı yaklaşmakta ve Türk düşmanı olmakla beraber meşhur bir takım anasır Newyork'ta antlaşmanın kongre tarafından onayına mani olmak maksadıyla halkı heyecanlandırmak için sürekli ve sistemli bir propaganda seferini başlatmakta olduğundan bizler, yani Amerika'daki Türk kolonisi efradı bu Amerika Birleşik Devletleri memleketine olan bitmek bilmeyen bağlılığımızla müteharrik olarak, bundan dolayı anavatanımız halkıyla, misafiri bulunduğumuz Amerikan milleti arasında dostluk mesafesi mevcut bulunmasını arzu ederek bu muhtiranın muhteviyatını büyük bir önemle ve hemen nazar-ı dikkatinize arz ediyoruz.

²⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Veysi Akın, Veysi Akın, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları," Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali - Aylin Koç), İstanbul 2003, s. 123-140.

²¹ Veysi Akın, "Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti/Turkish Welfare Association", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XX/59, (Temmuz 2004). s. 476-521.

²² Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Veysi Akın, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Lozan Kavgası ve Türk Lobiciliği", *Türk Yurdu*, XXXI/290, (Ekim) 2011, s. 170-178.

²³ İlk nüshası, 8 Temmuz 1922'de çıkarılan Birlik gazetesi, her 10 günde bir yayınlanmıştır. İdare yeri, önceleri 36 Rivington New York adresi olup, daha sonra 217 Doğu 6 ncı Cadde (New York) ye taşınmıştır. Gazetenin baş kısmında hem Latin harfli İngilizce ve Arap harfli Türkçe (Osmanlıca) olarak şu ibare yer almaktadır. "The only Turkish paper in America. Published 3 times a month by the Turkish Welfare Ass'n. Address: 36 Rivington N. Y. Ottoman Welfare Assn. Phone: Orchard 5062, Abone bedeli senevi 4 dolardır. Nüshası 15 senttir. On günde bir çıkar. İslam cemaatinin menfaatine hizmet eder yegâne Türkçe gazetedir. Naşiri: Türk Teavün Cemiyetidir. Abone bedeli senevi 4 dolardır." Bkz.: Birlik, 8 Temmuz 1922, No: 1, s. 1.

²⁴ Bildiri kitapçığı için bkz. *To the Leaders of the Country of the Free. A Brief from the Turks in America*, Edited by İbrahim Sefa Bey, Contributed by the Turkish Welfare Association, Inc.. New York (no date).

²⁵ Bildiri metni için bkz.: "Hür İnsanlar Memleketi Rüesasına Amerika'da Türklerden Bir Mektup", *Ayin Tarihi*, C.II, Sayı 63, (Şubat) 1340. Not: Metin tarafımızdan sadeleştirilerek verilmiştir (V.A).

Evvela, New York halkından olup Türkler hakkında hissî ve anevî bir düşmanlık besleyen ve pekâlâ malum bulunan bir takım şahıslar tarafından milletimiz aleyhine yayılmakta ve duyurulmakta olan iftira dolu beyanları ve yalanlarla dolu suçlamaları kemal-i şiddetle reddeyleriz.

Bu şahıslar kendi şahsi maksatlarını temin edebilmek için Amerika halkının hissiyatıyla oynamaktadırlar. Türkler hakkında ortaya atılan iftiralar ve yalanları birer birer ret ve çürütmeye tenezzül etmeksizin şurasını arz eyleriz ki: Bu hususta bir hüküm verebilmek için Türkiye'ye kadar gitmeye ihtiyaç yoktur. Bugün Amerika'da senelerden beri yaşayan binlerce Türk vardır ki: Kanuna itaatkâr, çalışkan, barış ve dostluktan yana vatandaşlar olduğumuz hakkında yeteri kadar deliller göstermişizdir. Eğer bütün Amerika'da polis ve mahkeme kayıtlarına müracaat edilerek incelenirse, bu memlekette yerleşmiş hakiki Türkler tarafından kanun dışı hiçbir harekette bulunulmamış olduğu, bulunulmuşsa bile diğer milletlere oranla yüzde ne kadar az bir miktara balığ bulunduğu anlaşılabilir.

Lozan'da Amerika ile Türkiye tarafından imza edilmiş olan “*Dostluk ve Ticaret*” antlaşmasına gelince, şurasını arz etmeyi vazife telakki eyleriz ki: Amerika Kongresi tarafından bu antlaşmanın onaylanması, Amerika'nın yeni Türk demokrasisi hükümetiyle antlaşması olmayan yegâne hükümet olmasından dolayı Amerikan menfaatlerinin Türkiye dâhilinde karşılaştığı zorlukları ortadan kaldırma ve iki memleket arasındaki tabii ilişkileri iade için en kısa yol olacaktır. Vatanperverlik bakışı açısından antlaşmanın reddini savunanlar, Amerikalıların halen Türkiye'de karşılaştıkları kanuni esasları düşünecek olurlarsa daha iyi bir harekette bulunmuş olurlar. Türk düşmanlarının en çok muhalefet ettikleri görünen kapitülasyonların kaldırılmasına gelince: Türkiye'nin duçar olduğu fenalıklardan büyük kısmını ve bu sebeple Türkiye hakkında ortaya çıkan şikâyetlerin doğrudan doğruya kapitülasyonlardan ileri gelmiş olduğunu göstermek mümkün bulunduğunu arz etmeyi de düzenli bir vazife biliriz. Bu kapitülasyonlar Türkiye'nin iktisadi gelişmesini engellemekte bir etken olmakla kalmayarak çeşitli milletler arsında hoşnutsuzluk, kanaatsizlik ve netice olarak karışıklık ve açıkça isyanlar dahi doğurmuştur. Binaenaleyh yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kapitülasyonlar idaresinin devamına asla rıza göstermemesi mantık ve muhakemeye uygundur. Bu kapitülasyonlar artık zamanı ve modası geçmiş bir takım vesikalardan meydana gelmiş mecmuadır ki: hissiyat, hürriyet ve refah yolunu takip ve mutluluk haklarının kutsallığını kabul etmiş bir demokrasi memleketi için katıyen uygulanması kabul edilebilir değildir. Bu arada şu noktayı da hatıra getirmek uygun olur ki: İlk kapitülasyon on altıncı yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman tarafından Birinci Fransuva²⁶'ya bahşedilmiş idi.

Fransuva, Alman İmparatoru Beşinci Şarl²⁷ ile muazzam mücadelesine girişince düşmanına karşı aciz bulunduğunu anlamış ve (Pavia/Pavye) deki mağlubiyetinden sonra, Hıristiyan hükümdarların umumiyetle Müslümanlar ile ittifak hükmü hakkında gösterdikleri çekinme kaydını bir tarafa atarak Türkiye'nin büyük padişahının yardımını ve dostluğunu talep etmişti.

²⁶ Fransa Kırallı I. François, (1494-1547).

²⁷ Alman İmparatoru V. Charles Quint, (1500-1558).

Bunun neticesi olarak sultanın orduları Viyana üzerine, (St. Gator) sahrasına yürümekte bulunduğundan (Şarlken) Birinci Fransuva'ya karşı saldırganlığını bıraktı.

Ancak bu hadise, Türkiye ile dost olmasının Fransa için ne kadar büyük bir fayda temin edeceğini Birinci Fransuva'ya anlatmış olduğundan (Frabkibani²⁸) ismindeki Fransa elçisi gayr-ı resmi bir tarzda ve bir gizli bir görevle İstanbul'a gönderildi. Söz konusu şahıs vazifesinde başarılı oldu; yani padişahı İstanbul'da Fransa'nın bir elçisi bulunmasına ikna etti. Böylece Mösyö (De la Före²⁹) Batı memleketlerinden ilk Türkiye mümessili olarak İstanbul'a gitti. (De la Före) Batı Avrupa'daki pek dost bir devletin elçisi olarak İstanbul'a yerleştikten sonra Sultan Süleyman'dan bir müsaade talep etmişti. İşte Sultan Süleyman'ın bahsettiği bu müsaade daha sonradan kapitülasyonlar adı altında şöhret bulmuştur.

Bu iznin verilmesi bir antlaşma şekli ve tarzında olmamıştı. Bu, ancak tek taraflı bir vesika, Sultan Süleyman tarafından dostu Fransa Kralına karşılıksız verilmiş bir müsaade, bir nezaket gereği idi. Bu vesika Fransa tebaasına Türkiye dâhilinde ikamet ve ticaret hakkı veriyordu. Umumiyetle ecnebilerin Türkiye dâhilinde özel hakları olmak üzere iddia ettikleri hususların esası 1740 tarihini haiz olandır ki: Bunlarla Fransız tebaası aşağıdaki imtiyazları sahip bulunuyordu.

1. Türkiye İmparatorluğunun bütün aksamında seyahat serbestisi
2. Kendi kanunlarına ve usullerine göre ticaret yapmak
3. Dini ayinlerini uygulamada serbestlik
4. Vergilerden ve gümrük rüsumundan muafiyet
6. İkametgâhlarının masuniyeti
7. Vefatları takdirinde emval ve eşyasının konsolosları marifetiyle muhafaza olunarak varislerine verilmesi
8. Elçiler ile konsoloslara "ülkeden çıkarma/sınır dışı etme" suretinde kendi tebaaları üzerine yargılama hakkı verilmiş, bir suç işleyen ecnebiler bile Türkiye memurları tarafından yalnız kendi diplomasi memurları huzuruyla tevkif edilmekte bulunmuş idi.

1579 tarihinde Kraliçe (Elizabet³⁰) tam İngilizlere yakışır bir pazarlık usulü olmak üzere kendisinin ve tebaasının Protestan olduklarını, bundan dolayı Katolik Hıristiyanlar gibi, putlara, resimlere tapmadıklarını ileri sürerek aynı müsaade ve imtiyazları kazanmak istemiş ise de Sultan, İslamiyet ile Protestanlık arasında bir benzerlik görüldüğüne matuf bu çok dikkat çekici olan İngiliz entrikasına ehemmiyet vermediğinden, Kraliçe maksadına muvaffak olamamıştı.

²⁸ Kontlen Frangipani, 6 Aralık 1525'te Fransa elçisi olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından kabul edildi.

²⁹ Jean de La Forest, Fransa'nın Osmanlı Devleti nezdinde ilk Büyükelçisi olup 1534-1537 yılları arasında İstanbul'da görev yapmıştır.

³⁰ İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, (1533-1603).

Bununla beraber Kraliçe 1583 senesinde Sultanla münasebet kurma yolunu buldu. Ve Türkiye'ye birinci İngiliz sefiri olarak (Vilyem Herbörn)³¹ adlı bir şahıs geldi.

Bu mahiyette müsaadelerin, imtiyazların sebep olacağı suiistimaller aşikârdır; fakat burada, Türklere taraftarlık etmeyeceğine şüphe caiz olmayan bir Fransız uzmanının, Mister (Fransız Rey) in “la Protection Diplomatique et Consulaire dans les Echelles Levant”³² adlı eserinden şu satırları nakletmek münasip olur.

“Fransızlar, İngilizler ve Ruslar ve Avusturyalılar ecnebileri himayeleri altına almak hakkını suiistimal etmekten bilhassa sorumludurlar. Bu milletlerin konsolosları –şüphesiz iyi bir ticaret yapmak şartıyla- Rumlara ve Ermenilere bir vesika ile hükümetlerinin himayesini satmakta ve bunları alanlar Türkiye'ye eşya ve mal ithalatında vergiden muafiyet kazanmaktadırlar. Bu Rum ve Ermenilerden birçokları söz konusu uygulama sayesinde servet sahibi olmuşlar, imtiyazlarını mühim meblağlar karşılığında diğerlerine devr etmişlerdir. Elçilerin müteaddit tercümanlar istihdam etmesine müsaade olunur ve elçilikten bunların her birine, birer “berat” verilir ki: Böylece onlar da imtiyaz sahibi ve muafiyet olurlar. Elçiler son zamanlarda tercümanlıkları 2.500'den 5.000 kuruşa kadar satmaya başlamışlardır. Bir İngiliz elçisi himaye beratlarını satarak 2.000 ila 3.000 lira almıştır. Resmi raporlardan birinde beyan bulunduğu nazaran Fransız sefirlerinden biri de bu kanunsuz ve meşru olmayan kaynaktan 40.000 Frank kazanmıştır. Elçiler himaye beratlarını kayd-ı hayat şartıyla vermeye de cesaret etmişlerdir. Elçiler, hatta Sultanı, saraydaki memurları bile rüşvetlerine mazhar ediyorlardı. Bunlar, padişahın tebaasından bulunan bir takım Rum ve Ermeni ailelerini yanında hizmet edenlerle birlikte himaye altına almaya kadar işi ilerletmişlerdi. Rusya ile Avusturya siyasi entrikalar çevirmek için bu himaye hakkını rezilane surette suiistimal ediyorlardı. 1780 ve 1782'de Balkanlarda siyasi nüfuz bakımından yekdiğerinin rakibi bulduklarından Rusya ve Avusturya konsolosları Türkiye tebaasına adeta bedavaya himaye beratları dağıtımında birbirleriyle yarış ediyorlardı. Geçen yüzyılın sonlarında bu uygulama yüzünden Avusturya hükümeti Balkan yarımadasında 200.000 tebaaya malik idi; Rusya'nın da 60.000 tebaası vardı. Rusyalıları engellemek maksadıyla Napolyon, Fransız elçilerinin suiistimallerine son verdi, tercümanlardan başka şahıslara berat verilmesini yasakladı. Bunun üzerine Türkiye de ecnebi hükümetlerden büyük kısmını Fransız elçisinin hareket tarzını taklide mecbur eyledi; fakat bütün bu mesai Rusya, Avusturya ve İngiltere hükümeti, konsolosları vasıtasıyla ve bu veya şu bahaneye istinaden Türkiye tebaasından olanları himayelerine almaktan engelleyemiyordu.

³¹ William Herborne, Kraliçe I. Elizabeth tarafından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ilk daimi elçi, 24 Nisan 1583'te padişah III. Murad tarafından kabul edilmiş ve İngilizlerin Osmanlı limanlarında ticaret yapmak için gerekli olan kapitülasyonu alabilmek için İstanbul'a gelmişti.

³² Francis Rey, *La protection diplomatique et consulaire dans les échelles du Levant et de Barbarie*, Paris, L. Larose, 1899. (3 p.l., [v]-viii, xvi, 552 p. 23 cm.)

“1808’de Rusya, padişah tebaasından 13.000 kişiyi, Avusturya da hemen o kadar Sırpıları ve Romanyalıları himaye altında bulunduruyordu. Büyük Britanya hükümeti de bütün Hintlileri, Maltizlileri³³ himayesi altındakiler olmak üzere kaydetmişti. Tabii bütün bu güruh Türk zabıtasına tabi olmayan kanunsuz, itaatsiz bir cemaat teşkil ediyordu. Himaye altındakilerden bazıları nüfuz sahibi büyük tacirler olduklarından bunların kanunsuz ve gayr-ı meşru hareketleri hükümet için büyük zararlar doğuruyordu.”

Kapitülasyonların uygulanmasından doğan hadiselerin canlı bir örneği 1905 olayları içinde görülebilir. Bir takım Ermeni anarşistleri padişahın hayatına suikast etmek kararı aldılar ve Joris³⁴ isminde Belçikalı bir anarşistin fiili yardımı ile saniyeli bomba yapılarak selamlık resminde kalabalığın orasında duran bir araba içersine bırakıldı. Bomba zamanında patladı ve her ne kadar padişaha bir şey olmadıysa da yüz seksenden fazla ahali ve askeri telef etti. Tahkikat neticesinde suçlu Ermeniler öğrenilerek Belçikalı Joris’in de cinayetle doğrudan doğruya alakadarlığı sabit oldu. Fakat anarşist Joris bir Belçikalı olduğundan, Ermeniler ise Rus Ortodoks olup bu sebeple Rusya’nın himayesinde addedildiklerinden İstanbul’daki Rusya ve Belçika elçileri kapitülasyonlar mucibince suçluların tevkif olunamayacaklarını iddia ettiler ve Türkiye hükümetini lazım gelen kanun ve adaleti uygulamayı engellemeye muvaffak oldular. Kapitülasyonlar veriliş tarihinden beri Türkiye’yi iktisadi gelişiminden ve mali işlerini sağlam bir esas üzerine isnat ettirmekten engellemek için kullanılmışlardır.

Bu sayede ecnebi hükümetler Türk piyasasını sadece kendi tebaalarının ticari menfaatleri ve çıkarlarına mahsus kılmak gayesini takip ettiler. Mesela, gümrük rüsumunun uygulama ve miktarının hâkim hukuk esaslarından olduğu halde; Türkiye, gümrük rüsumunu uygulama düzenlemesinden bir usul tahtında men edildi. Kapitülasyonlar devrinde Türkiye’de azami gümrük rüsumu kıymet üzerine yüzde on birden ibaret kalmış olup, bu da bütün ithalat için seyyanen tatbik edilmek lazım geldiğinden iç ticaret ve sanayisinin gelişmesi ve yayılmasına imkân mevcut değildi. Kapitülasyon usulüne göre Türkiye’ye hiçbir ecnebi bir parça rüsum ve teklifler eda etmiyordu.

Yukarıda naklolunan Fransız yazarının sözlerini okuduktan ve yine yukarıda saydığımız diğer mevcut görüşleri dikkate aldıktan sonra Türkiye’nin barış ve dostluk emniyetini nasıl temin eylediğine veya milli kaynaklarını, iç ticaretini ne suretle geliştirebileceğine hayret etmekten başka yapılacak iş yoktur. Ve eğer bu maksadı istihsalde Türkiye şimdiye kadar muvaffakiyet gösterememiş ise bundan doğan mesuliyet Türkiye’ye ait olmayıp kapitülasyonların himayesi altında ve göz göre göre şekavetle gasp nevinden olmak üzere Türkiye dâhilinde siyasi, içtimai

³³ Maltalılar için kullanılmıştır.

³⁴ Charles-Edouard Joris, Sultan II. Abdülhamid’e karşı 21 Temmuz 1905’te Ermeniler tarafından düzenlenen bombalı suikastın taşeronu olup, olaydan sonra yakalanmış ve idama mahkûm edilmişse de Belçika vatandaşı olması hasebiyle infaz gerçekleşmemiş ve bu ülkeye iade edilmiştir. Bkz.: İhsan Burak Birecikli, “Yıldız Suikastı: Ermenilerin Abdülhamit’e Karşı Son Teşebbüsleri Bombalı Saldırı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIII/67-69, (Mart-Temmuz-Kasım), 2007.

ve iktisadi entrikalarını çeviren ecnebi hükümetlere aittir. Memleketlerinde demokrasinin doğuşu ve cumhuriyetin kurulması üzerine Türkler pek tabii olarak artık modası geçmiş uğursuz ve mugayir-i adalet kapitülasyonlar usulünün kaldırılması üzerinde ısrar ettiler. Bütün ecnebi hükümetler bu teklife Lozan Konferansı'nda rıza gösterdi; biz, yani Amerika Türkleri de Amerika'da istisnasız herkes hakkında tatbik olana kadar kuvvetle müdafaa ve terviç edilen adalet, doğrulukla hareket ve herkese müsavi fırsat ve hareket ve teşebbüs umdelerini tamamıyla tasdik ve takdir ettiğimizden ve Amerika dâhilinde açık kapı ve acelelikle uygulama siyasetine katiyetle tevessül eylediğini bildiğimizden, Lozan'daki Amerika mümessili tarafından imza edilen mukarrerata Amerika halkının rıza göstereceğine emin bulunuyoruz.

Lozan Antlaşması'nın onaylanmasını istemeyenlerin en fazla kuvvetle dermeyan ettikleri bir nokta olmak üzere; bu antlaşmanın tasdiğiyle Doğudaki Amerika mektepleri ve misyoner müesseselerinin vaziyetinde hâsıl olacak değişikliklere gelince: En iyi usul bugün büyük kısmı New York'ta bulunan bu mektepler ve misyoner müesseseleri müdür ve idare heyetlerinden mesele hakkındaki fikirlerini sormaktır.

Bu müdürlerin cümlesi bu antlaşmanın onaylanmamasının tabii neticesi olarak Türkiye'deki faaliyetlerinden büsbütün mahrum olmaksızın orada çalışmaya razı bulduklarını istisna olmaksızın beyan etmektedirler.

“23 seneden beri İstanbul'da (Robert Kolej) tahsil kurumları müdürü bulunan Doktor (Kaiseb F. Gatis)³⁵ diyor ki: “Bu antlaşmanın onaylanması Türklerin kendi tebaalarına şiddet ve husumet gösterilerine yol açmış olmayacak ve sadece har halinde bulunmayan milletler arasında siyasi münasebetler ile dostluk muamelelerinin yeni baştan kurulmasını mucip olacaktır. Binaenaleyh bugün önümüzdeki mesele şudur: Amerika için Türkiye ile tabii münasebet ve dostlukları tesis etmek mi iyidir, yoksa 1917'den beri kesilmiş olan ilişkilerde ısrar eylemek mi iyidir? Bugün İstanbul'da Amerika'nın fevkalade bir mümessili var; fakat diğer büyük devletlerin Türkiye ile ilişkilerini yenilemesinden sonra bu vaziyet devam edemeyecek ve fevkalade komiserimizin³⁶ İstanbul'dan geri çağırılması lazım gelecektir. Bu antlaşmada Amerikalılar tarafından Türkiye'de tesis edilmiş olan dini tahsil müesseseleriyle hayır kurumları hakkında bir şey zikrolunmuyor; fakat antlaşmaya refakat eden resmi bir yazışmada 1914 Ekim'inden başlayarak vücut bulmuş bu nevi kuruluşların var olan hakları onaylanarak Türkiye Maarif Vekâleti kontrolü altında işlerine devam edebilecekleri kabul olunuyor. “Bizzat antlaşmaya gelince: Bu vesika bizim için neyi temin edecektir? Bu antlaşma bize karşı Türklerin infial yerine iyi niyet ve memnuniyetlerini temin eyleyecektir. Bu nokta ise Türkiye'de yaşayan, çalışan bütün Amerikalılar için nazar-ı dikkate alınmaya değer. Bu adamlar için antlaşmanın onayı, Türkiye'de varlık sebepleri

³⁵ Dr. Caleb Frank Gates, 1903-1932 yılları arasında Robert Kolej Başkanlığını yürütmüştür. Lozan Konferansı'na katılmış ve Türk-Amerikan siyasi ilişkilerinin kurulmasından yana çaba sarf etmiştir.

³⁶ Mark Lambert Bristol (17 Nisan 1868 - 13 Mayıs 1939). 1919-1927 yılları arasında İstanbul'da ABD Yüksek Komiseri unvanıyla bulunmuş; ABD-Osmanlı ve ABD-Türkiye siyasi ilişkilerini yürütmüştür.

olan meseleleri hal, vazifelerini ika etmeyi ve sahip oldukları tesiri hak ve adalet lehine kullanmayı mümkün kılacaktır...” Hakikat şudur ki; Bugün bütün Türkler Türkiye'deki Amerikan eğitim ve öğretim faaliyetinin, Amerika iktisadiyatının mevcudiyetini iyi bir bakışla görerek devamını da arzu ediyorlar; şu kadar var ki: Bu faaliyetler gerek hars ve gerek siyaset nokta-i nazarından memlekette nifak ve ikilik ve Türk camiasından ayrılık mahzurları arz eylesin.

Netice olarak şurasını da nazar-ı dikkatinize arz eyeriz ki; Türkler, gerek kendi memleketlerinde ve gerek ecnebi memleketlerde, ferden yahut cem'an dâhil oldukları bütün taahhütlerini layıkıyla yerine getirmeyi bir haysiyet ve namus meselesi saymışlardır. Ecnebilerin hukuku kendi vatandaşlarının hukukuyla çekişmedikçe-çelişmedikçe yahut vatanlarının selameti ve menfaatlerini ihlal eylemedikçe Türkler o hukuka tamamıyla hürmetkâr olmuşlardır.

Binaenaleyh, şimdi imza edilecek olan Ticaret ve Dostluk Antlaşması'nın bütün maddelerine katıyetle riayetkâr kalacakları daha şimdiden herkesçe kabul edilen bir hakikattir. Bu maddelere riayet ve hürmet meselesi, Türkiye dâhilinde bir takım siyasi ve iktisadi düzensizlikler meydana gelse bile tehlike altına girmez.

Şimdiki Türkiye Hükümeti en ileri bir demokrasi (Halkçılık) esası üzerine tesis edilmiştir. Bu hükümet, Türkiye'de bütün halkın memnun bulunduğu bir cumhuriyettir. Memleket, onu baştanbaşa tahrip etmiş olan uzun harplere rağmen diğer memleketlerden daha fazla bir süratle barışa doğru yürümektedir. Her yerde yeni bir şevk ve kudret, yeni bir hayat göze çarpıyor; vatanlarını yeni baştan imar için Türklerde büyük bir gayret görülüyor. Artık ecnebilerin entrikalarının önü alınmış olmasına mebni memleketi medeniyet yolunda ilerletmek mücadelesi Türkler arasında diğer bütün milletlerde olduğundan fazla tecelli etmektedir. Türk şehirlerinde ve köylerinde asayiş, diğer medeni memleketlerin şehirleri ve köyleri derecesinde müstakar bulunuyor. İşsizlik neticesi olmak üzere, (New York) da dâhil olmak üzere dünyanın bütün büyük şehirlerinde suç ve cinayet istatistikleri büyük bir artış arz ederken, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tatbik olunan adaletli idare ve düzen sayesinde Türkiye suç ve cinayet istatistiklerinde mühim bir iniş görülmektedir. Herkes vatanın imar ve refahı işine müştereken dalmış olduklarından arada hiçbir mücadele ve nifak ve ayrılık mevcut değildir. Her fert yeni Türkiye Cumhuriyeti'nden o kadar memnun ve onu tam bir başarı örneği haline getirmeye o derece de heveslidir ki: Türk düşmanlığını meslek kabul etmiş bir takım şahıslar tarafından yapılan geniş ve gürültülü propagandalara rağmen bugün bütün Türkiye'de muhalif bir fırka bile mevcut değildir. Dış müdahalelerin son bulması sebebiyle memleketin mali işleri o derece rahat ve müsait bir devreye dâhil olmuşlardır ki:

1924 senesi için tertip edilen düzenlemeler ve tedbirler neticesi olarak Cumhuriyet masraflarını çıkardıktan sonra beş milyon fazla gelire sahip olacaktır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Yakın Doğu'da bir barış ve dostluk amili olacaktır. Türklerin hedef ve maksadı budur. Türk düşmanları ise bulanık suda balık avlayabilmek için hâlâ uyuşmazlık ve kaşı duruş, mücadele devrini devam ettirmeye çalışıyorlar. Lozan'da bulunan Amerika Mümessilleri imzalarını Ticaret ve Dostluk Antlaşması altına koymakla Türklerin mefkûrelerinin yüksekliğini takdir ve tasdik eylemişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri, bu antlaşmayı tasdik etmekle Türkler tarafından başlanmış olan Halkçı (Demokratik) ve rekabetçi kalkınma mesaisine en etkili manevi teşviki göstermiş olacaktır.”

Görüldüğü üzere bu bildiriye genellikle kapitülasyonlar üzerinde durulmuş ve kapitülasyonların kaldırılmasının gerekliliği anlatılmıştır. Bu, hem Amerika'daki Lozan sonrası Türk düşmanlığı kampanyasının daha çok kapitülasyonların kaldırılmış olması üzerinden yürütüldüğünü göstermesi bakımından hem de Müttefikler ve Türkiye'nin karşılıklı olarak Lozan Barış Konferansı müzakereleri esnasında kapitülasyonlara verdikleri önemi göstermesi bakımından değerlidir.³⁷

Türk Teavün Cemiyeti'nin “Lozan Antlaşması'na Hayır” kampanyası karşısındaki çığılığı bu kadardı. Daha fazla bir gücü yoktu. Asıl güçlü tepki, Amerikan menfaatlerinin Türkiye ile iyi ilişkiler kurulmasında olduğunu gören Amerikalılardan geldi. Bu düşüncede olan örgütler ve şahıslar bir araya gelerek, “Lozan Antlaşmasına Evet Kampanyası” başlattılar. Merkezi New York olmak üzere “Türkiye ile Antlaşmanın Onaylanmasından Yana Olan Amerikan Kurumlarıyla Derneklerinin Genel Komitesi (General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey)” adlı bir örgüt kurdular.³⁸ Lozan Antlaşmasının onaylanmasını isteyen Amerikalılar, “Lozan'a Evet Kampanyası” çerçevesinde 1923-1926 yılları arasında yürüttükleri çalışmalarını “Türkiye ile Antlaşma-Lozan Antlaşmasının Onaylanmasından Yana Demeçler, Kararlar ve Raporlar (The Treaty With Turkey. Statements, Resolutions and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne)” adını verdikleri bir kitapta topladılar.³⁹

³⁷ Lozan'da hem Avrupa Devletleri ile hem de ABD ile yapılan görüşmeler esnasında kapitülasyonlar meselesinin tartışmalı geçtiğine dair bkz.: İnoñü, *Hatıralar*, C.II, s. 133-136, 150-151. Lozan müzakerelerinin devam ettiği bir dönemde M. Kemal Paşa, 25 Aralık 1922'de Le Journal Muhabiri Paul Herriot'a Çankaya'da verilen demeçte kapitülasyonlar hakkında “Diğer taraftan bu sorunda Fransa ve İtalya'nın izlediği çok yansız davranış biçimi, şaşkınlığıma neden olmaktan geri kalmıyor. Ancak şimdiye kadar Lozan bize şaşkınlık verici diğer durumlar da göstermekten geri durmadı. Kapitülasyonların konferansta birçok toplantılara konu olması ve görüşülmesi bile millî onurumuza yöneltilmiş bir aşağılamadır. Kapitülasyonların Türk milleti için ne derece iğrenç bir şey olduğunu size tanımlamaya gücüm yetmez. Bunları diğer biçim ve isimler altında gizleyerek bize kabul ettirmeği başaracaklarını tasarlayanlar ve düşleyenler, bu konuda pek yanılıyorlar. Çünkü Türkler kapitülasyonların sürekliliğinin kendilerini pek az bir vakitte ölüme götüreceğini çok iyi anlamışlardır. Türkiye, esir olarak yok olmaksansa, son nefesine kadar mücadelede bulunmaya karar vermiştir.” diyerek Türkiye'nin kararlılığını göstermiştir. Bkz. M. Kemal Atatürk, *Söylev ve Demeçler*, I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, C. III, s. 79.

³⁸ Şimşir, “Amerika'da Ermeni Lobisi”, s. 7.

³⁹ The treaty with Turkey; statements, resolutions and reports in favor of ratification of the Treaty of Lausanne, General committee of American institutions and associations in favor of ratification of the treaty with Turkey, New York city, 1926. [186 + xxxviii p. pl. (27 port.) 27 cm.]

Kampanyaya en büyük destek Türkiye'deki misyoner kurumların ve Amerikan okullarının idarecileri ile Türkiye ile ticaret yapan tüccarlardan gelmişti. Amerika'nın çeşitli şehirlerindeki Ticaret Odaları, bol istatistikli uzun raporlar hazırlayarak, Amerikan tüccarlarının Türkiye'deki çıkarlarını dile getirmişler ve Lozan'ın onaylanmasını istemişlerdir.⁴⁰ Çünkü siyasi ilişkiler kurulamadığı için Amerika'nın Türkiye ile ticaret hacmi gittikçe düşüyordu. Lozan'da imzalanan antlaşmalar, bunun önünü açacak hükümler ihtiva ediyordu. Devletler karşılıklı olarak birbirlerine "*ticarette en çok gözetilen ülke*" statüsü tanımışlardı. Eğer antlaşma onaylanmazsa Türkiye'nin yeni gümrük kanununa göre, ABD, Türkiye ile ticaretinde anlaşmalı ülkelere göre fazla gümrük ödeyecekti. Bu ise ticari ilişkilerin bozulması anlamına gelebilirdi. Bu amaçla 18 Şubat 1926'da Amerika'nın Türkiye Mümessili Amiral Bristol ile Türk Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Beyler arasında "Geçici Anlaşma" (Modus Vivendi) imzalanarak, Amerikan tüccarlarının kayıpları belirli bir süre için de olsa önlenmiş oldu. Ancak anlaşma kısa süreliydi. Eğer Lozan Antlaşması yakın bir gelecekte onaylanmadığı takdirde süresi dolacak ve hükmünü yitirecekti. Bu sebeple Amerikan Ticaret Odaları 1926 sonrasında kampanyada daha etkin rol aldılar.⁴¹

"Evet" ve "Hayır" kampanyalarının kıyasıya sürdüğü bir dönemde, ABD Senatosu antlaşmayı 18 Ocak 1927'de oylamaya sundu. Gerek, *Türk Teavün Cemiyeti* ve gerekse Lozan'a Evet Komitesi'nin çabaları Antlaşma lehine yeterli oy almasını sağlayamadı.⁴² Sonuçtan her iki tarafın yönetimleri de memnun olmamıştı. ABD yönetimi, Türkiye ile ilişki kurmak istiyor, fakat antlaşmanın bir kez daha Kongrede onaylanmasını da göze alamıyordu. Bu sebeple Washington yönetimi, ara bir formül (Modus Vivendi) bularak, Senatonun onayını almaya gerek kalmadan karşılıklı mektup teatisi şekliyle ikili ilişkilerin başlatılmasını Türkiye'ye önerdi. Bu öneri Türk tarafınca da kabul gördü. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ikili görüşmeler neticesinde hazırlanan notaların karşılıklı olarak kabulü ile 17 Şubat 1927'de Türk-Amerikan ilişkileri yeniden başlatılmış oldu.⁴³

Sonuç olarak, Lozan Kavgası olarak adlandırılan süreçte Amerika'da yaşananlar ne ilkti, ne de son oldu. 1800'lü yılların ortalarından itibaren Ermeniler ve onlara katılan diğer Türk düşmanları tarafından "Ermeni Katliamı" tezi üzerinden başlatılan Osmanlı Devleti ve Türkleri karalama kampanyaları, bu dönemde yeni Türk devletinin tanınmasını hedef alan bir kampanya haline dönüşmüş ve ilerleyen yıllarda da günümüze kadar devam eden "Sözde Soykırım" tezi şeklinde sürdürülmüştür. Türk düşmanlarının sürdürdükleri bu kampanyalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir.

⁴⁰ *The Treaty With Turkey Statements, Resolutions and Reports in Favor of Ratification of the Treaty of Lausanne*, New York, 1926, p. 106.

⁴¹ Şimşir, "*Amerika'da Ermeni Lobisi*", s. 9-11.

⁴² Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, s. 89-90.

⁴³ Şimşir, "*Amerika'da Ermeni Lobisi*", s. 14.

Kaynakça

- ATATÜRK, M. Kemal (1989), *Söylev ve Demeçler*, I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- AKIN, Veysi (2004), "Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti/Turkish Welfare Association", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX/59 (Temmuz).
- AKIN, Veysi (2003), "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları", *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali - Aylin Koç), İstanbul, s.123-140.
- , "Amerika Birleşik Devletleri'nde Lozan Kavgası ve Türklüğü", *Türk Yurdu*, XXXI/290 (Ekim 2011), s.170-178.
- ARMAOĞLU, Fahir (1991), *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BİRECİKLİ, İhsan Burak (2007), "Yıldız Suikastı: Ermenilerin Abdülhamit'e Karşı Son Teşebbüsleri Bombalı Saldırı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIII/67-69, (Mart-Temmuz-Kasım). *Birlik*, 4 Ağustos 1922, 8 Temmuz 1922.
- "Hür İnsanlar Memleketi Rüesasına Amerika'da Türklerden Bir Mektup", *Ayın Tarihi*, C.II, Sayı 63, (Şubat) 1340.
- İNÖNÜ, İsmet (1987), *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi.
- LİPPE, Jhon M. Vander (1993), "The 'Other' Treaty of Lausanne: The American Puplic and Offical Debate on Turkish-American Relations", *The Turkish Years Book of İnternational Relations*, Vol.: XXIII, 1993, s. 44-63.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, (Çev: Seha L. Meray, Birinci Takım, Cilt I, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- SERTEL, Zekeriya (1977), *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları.
- SOSYAL, İsmail (1983), *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), TTK Yayınları,
- ŞİMŞİR, Bilal N. (2007), *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yay.
- (1977), "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği", *Bellekten*, Cilt XLI, Sayı 162, (Nisan).
- (2001), "Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası (1923-1927)", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3 (Kasım).
- (1994), *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- The Treaty With Turkey. Statements, Resolutions and Reports in Favour of Ratification of the Treaty of Lausanne, General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of tte Treaty with Turkey*, New York, 1926.
- To the Leaders of the Country of the Free. A Brief from the Turks in America, Edited by Ibrahim Sefa Bey*, Contributed by the Turkish Welfare Association, Inc.. New York (no date).
- Türkiye ile Amerika Düvel-i Müttehidesi Beyninde Mün'akit Mu'ahedename ve İade-i Mücrimin Mu'ahedenamesi*, İstanbul, 1339.
- YAYLALIER, Dinç (1998), "Türk Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol'un Rolü (1919-1927)", *Türk Yurdu*, XVIII/125, (Ocak) 1998.